

Göteborgs universitet
Samhällskunskap

Kursplan, implementering och läroböcker

- En läroboksstudie av kursplanemålen i samhällskunskap
för år 7-9

Examensarbete i samhällskunskap

Termin: HT 09

Robin Mann

Handledare: Mikael Persson

Antal ord: 9337

Abstract

Titel: Kursplan, implementering och läroböcker – En läroboksstudie av kursplanemålen i samhällskunskap för år 7-9

Författare: Robin Mann

Kurs: Examensarbete i samhällskunskap

Omfattning: 15 högskolepoäng

Termin: HT 09

Handledare: Mikael Persson

Bakgrund: Både politiker och lärare i den målstyrda skolan förväntar sig att marknaden ska skapa läroböcker som uppfyller de mål och förväntningar som är stipulerade i det politiska dokumentet kursplanen. Kan de lita på detta? Den forskning som hittills gjorts är i huvudsak fragmenterad till enskilda mål och då som väl avgränsade fenomen eller begrepp som de studerar i en kvalitativ studie i ett fåtal läroböcker. En kunskapslucka finns i fråga om en större studie på den totala förekomsten av kursmålen från kursplanen i läroböcker för grundskolans senare år. Här presenteras också två hypoteser, en som säger att implementeringen fungerar och en om att läroböckerna förväntas innehålla ett glapp i fråga om förekomsten av kursmål och skolverkets intentioner i och med kursplanen.

Syfte: Syftet är att utröna frekvensen och omfattningen av kursplanens tvingande mål i samhällskunskap för samhällskunskap i grundskolans senare år.

Metod: En kvantitativ innehållsanalys som mäter förekomsten av de tvingande kursplanemålen i fyra av de vanligast förekommande läroböckerna i sin senaste utgåva.

Resultat: Det visar sig att kursmål rörande FN – Mänskliga rättigheter och skyldigheter och kursmål som syftar till att lära elever att förstå olika förutsättningar utifrån kön, social och kulturell bakgrund är starkt underrepresenterade i läroböcker i samhällskunskap för grundskolans senare del. Detta ger stöd för hypotesen om att det finns en implementeringsproblematik vad gäller kursmålen. Detta får konsekvenser för hur politiker och lärare bör behandla kursplanens mål i relation till sin tilltro för läroböcker.

Sökord: Läroböcker, kursmål, implementering, kvantitativ innehållsanalys

Innehållsförteckning

Abstract	2
Innehållsförteckning	3
Inledning	4
Teori	4
Andra läroboksstudier	5
Läroböcker i skolan	7
Vad är en lärobok?	7
Läroboksförfattarna	7
Läroboken i samhällskunskap	7
Hur läroböckerna används	8
Kursmålen	9
Implementeringsproblematik	9
Top-Down eller Bottom-Up	9
Positionering	10
Hypotes	11
Syfte och Frågeställningar	12
Metod	13
Design	13
Urval	14
Läroböckerna	15
Undersökningens konstruktion	16
Kursmålen	16
Tolkning	18
Resultat uttolkning	19
Reliabilitet	20
Resultat	21
Jämförelse av total målförekomst i läroböckerna	21
Jämförelse av specifik målförekomst	22
Förekomst av enskilda mål i små observationer	26
Analys	30
Utfall i förhållande till hypotesen	33
Slutsatser	34
Konsekvenser för lärargärningen	35
Sammanfattning	35
Litteraturförteckning	38
Bilagor	40
Bilaga 1 - Kodbok år 9 i grundskolan	40
Bilaga 2 – Analysschema med resultat	41
Bilaga 3 – Kursmål som ska ha uppnåtts vid slutet av år 9	42
Bilaga 4 - Reliabilitetstestet	42

Inledning

I dagligdags skoldebatt så får man ofta höra om politikernas nya mål, viljor och syften med skolan. Det kan vara så att man som t.ex. skolminister uttalar sig om att ett specifikt ämnes innehåll visar brister, så som bl.a. skolminister Jan Björklund gjorde i en artikel maj 2009. Han menade att vi i takt med en djupare integrering i EU-samarbetet också måste se till så att eleverna får en djup EU-kunskap. Därför skärper han riktlinjerna och målen i kursplanerna för samhällskunskap, allt för att detta ska överföras på bästa sätt till eleverna.¹ Detta är inget onaturligt i sig, med en målstyrd skola så är det rimligt att ändra på målen då man finner ett behov av att ändra innehållet i undervisningen och vill öka kunskaperna inom ett specifikt område. Den stora fråga man då kan ställa sig är: Blir det som man tänkt? Det finns givetvis en implementeringsproblematik som uppstår då varje enskild lärare ska tolka och sedan undervisa efter både läroplan och kursplan. Men innan detta steg är taget så har faktiskt ytterligare ett viktigt steg redan gjorts. Vad är det då lärarna har att tillgå i sin undervisning? Läroboken. Författad, packeterad, buntad och redo att skeppas från tryckeri till verklighet. Här finns flera intressanta frågor att väcka. Vilka mål finns med i läroböckerna och i vilka läroböcker förekommer vilka mål? Kan lärare verkligen lita på att deras läroböcker faktiskt uppfyller kursmålen. Inte nog med att det är rimligt att tro att det inte alltid är det senaste årets utgåva av en lärobok som ligger i gemena skolas materialrum, man måste i rimlighetens namn också veta vad de olika läroböckerna innehåller för att kunna göra en rimlig bedömning om dess lämplighet som läromedel för att hjälpa eleverna att uppnå kursmålen.

Teori

Detta avsnitt ska försöka förklara vad för forskning som tidigare åstadkommit inom området måloppfyllelse i läroböcker och hur denna forskning påverkar denna studie, dessutom visa jag på hur studien ställer sig i förhållande till de tidigare kända teorierna på området.

¹ <http://www.sweden.gov.se/sb/d/9540/a/127380> kl 08:25 den 30 november 2009, (Artikel från 25 maj 2009)

Andra läroboksstudier

De flesta läroboksstudier är avgränsade till ett mindre fokusområde. Detta kan handla om demokratibild så väl som hur handikappade behandlas i läroböcker och hur olika länders läroböcker ställer sig till utrikespolitiska fenomen.² Genomgripande då blir att studierna får en kvalitativ textanalytisk karaktär och detta i sin tur gör att tolkningsprocessen blir alldeles för stor i förhållande till antalet läroböcker. Många studier har just därför snäva avgränsningar för att kunna innefatta ett någorlunda stort utbud av böcker och samtidigt kunna dra rimliga slutsatser.

Agneta Bronäs studerar i avhandlingen ”*Demokratins ansikte*” (2000) hur demokratibilden skiljer sig mellan svenska och tyska läroböcker för gymnasiet. ”Demokratin” i detta fall blir en form av begreppsanalys.³ På likartat sätt så försöker Janne Holmén i sin avhandling ”*Den politiska läroboken*” (2006) göra bilden av Sovjetunionen och USA till en form av begrepp som sedan jämförs mellan läroböcker från å ena sidan Finland och Norge och andra sidan från Sverige.⁴

Janne Holmén’s avhandling ”*Den politiska läroboken*” (2006) studerar utifrån en kvalitativ innehållsanalys hur läroböcker i olika tider har förhållit sig och beskrivit USA och Sovjetunionen.⁵ Studien omfattar läroböcker från 1930 fram till 2004, detta för att fånga hela kalla kriget men också för att försöka spegla skillnaden mellan innan kalla kriget, hur det var under kalla kriget och till sist hur detta skiljer sig mot efter kalla kriget. Detta ger då en god uppsättning jämförelsepunkter.⁶ Slutsatsen blir till sist att läroböcker i Sverige Norge och Finland beroende på sin position i förhållande till de två supermakterna USA och Sovjetunionen utrikespolitiskt, förhåller sig annorlunda men

² SOU 2003:15 – Läromedel – Specifikt, Stockholm Edita Nordstedts Tryckeri AB (2003), s. 280,

³ Bronäs, Agneta, *Demokratins ansikte* – En jämförande studie av tyska och svenska samhällskunskapsböcker för gymnasiet, HLS Förlag (2000), s. 281

⁴ Holmén, Janne, *Den politiska läroboken – Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, Uppsala universitet, Uppsala (2006), s. 383,

⁵ Ibid. s. 11-12

⁶ Ibid. s. 43

huvudsakligen likvärdigt sin utrikespolitiska linje.⁷ Detta innebär att läroboksförfattarna har anpassat sig till vad som är politiskt korrekt.

Agneta Bronäs avhandling ”*Demokratins ansikte*” (2000) visar på hur olika demokratibilder kan gestaltas i läroböcker från olika nationella kontexter, i detta fall den svenska och den tyska.⁸ Studien omfattar läroböcker i samhällskunskap för gymnasiet från 1950 till 1999.⁹ Resultatet blir att de svenska läroböckerna visar på att eleverna ska lära sig en slags grundlagsstadgad form av demokrati. Dessutom så blir de behandlade som okunniga, ansvarslösa och oengagerade. Medborgarna framstår i läroböckerna som passiva. Många olika motsägelser framkommer också.¹⁰ Detta skiljer sig mot de tyska läroböckerna som snarare visar att en god demokrat anpassar sig och underordnar sig, fast samtidigt så är han/hon en positiv resurs i det demokratiska samhället.¹¹

SOU 2003:15 är en utredning som försöker att utröna hur statens engagemang för handikappsanpassning av läromedel har fungerat. Detta sägs i bakgrund till att staten måste bidra med ekonomiska förutsättningar för att den privata marknaden av läromedel ska tillgodose behovet av handikappsanpassade läromedel.¹² Slutsatserna som man kommer fram till i utredningen är att skapandet av en svensk forskningsmiljö och tradition av forskning kring läromedel för handikappade skulle bidra till och förbättra tillgängligheten av bra läromedel för handikappade.¹³

Alla läroböcker visar på variation, om det så är mellan nationell kontext eller om det gäller uppfyllelse av ett specifikt mål. Deras specifika resultat föranleder dock inte i sig att jag kan anta att någon specifik slutsats kan antas kunna dras. Bakgrundskunskapernas inverkan på studien diskuteras vidare under avsnittet hypotes.

⁷ Holmén, (2006) s. 331-332

⁸ Bronäs, (2000) s. 21

⁹ Ibid. s. 43

¹⁰ Ibid. s. 249

¹¹ Ibid. s. 249

¹² SOU 2003:15, s. 18

¹³ Ibid. s. 238-239

Läroböcker i skolan

Avsnittets mening är att förklara lärobokens roll i skolan och framförallt i samhällskunskap i grundskolans senare del. Detta för att skapa en tydlig bakgrund att förstå resultaten i undersökningen mot.

Vad är en lärobok?

Det finns ingen tydlig avgränsning på vad som är en lärobok, inte ens i lag finns detta angivet.¹⁴ Inte heller finns det i kursplanen eller läroplanen något tydligt angivande av läroböckernas roll i skolan.¹⁵ Trots denna luddighet så kan man ändå påstå att läroböckerna spelar en viktig roll i skolan och undervisningen och genom detta också skulle kunna vara ett väldigt viktigt politiskt dokument, förutsatt att kursmålen/läroplansmålen också smittat av sig i dem. Läroböcker är en av de få kvarvarande kunskapskällor som ger eleverna i grundskolan och där med en stor grupp människor i samhället, en gemensam likartad uppsättning kunskap och värderingar.¹⁶

Läroboksförfattarna

Läroboksförfattarna till läroböckerna skulle kunna tänkas vara av olika bakgrund. Detta skulle i så fall också kunna vara en anledning till att de olika läroböckerna får olika sorters innehåll. Om man kontrollerar för svenska läroboksförfattare så är de i genomsnitt en medelålders vit man bosatt i södra Sverige. Dessutom så är författandet av läroböcker bara en bisyssla till hans vanliga förvärv som forskare eller lärare.¹⁷ Detta skulle kunna peka mot att läroböckerna kan få en vinkling mot sådant innehåll som vita män i södra Sverige favoriserar.

Läroboken i samhällskunskap

Läroböckerna väger olika tungt för lärare i olika ämnen, till exempel så är det vanligast att lärare i naturorienterade ämnen använder läroböckerna i högst utsträckning. Bild och andra mer löst organiserade ämnen använder läroböckerna minst emedan

¹⁴ SOU 2003:15, s. 55

¹⁵ Ibid. s. 56

¹⁶ Skolverket - *Läromedlens roll i undervisningen- Grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap* (2006). Stockholm, s. 180 s. 17-18

¹⁷ Långström, Sture, *Författarröst och lärobokstradition. "en historiedidaktisk studie"* Umeå (1997), s. 82f

samhällskunskap som ska bli den här studiens fokus är en slags blandform. I samhällskunskap använder lärarna både läroboken och andra läromedel i högre utsträckning.¹⁸ Det är bland annat i luckan här, i valet av när det är rimligt att använda läroboken för att uppnå kursmålen och när det är tillrådligt att använda sig av ett annat läromedel som den här studien kommer till pedagogisk nytta. Det är rimligt att veta vad som finns i läroböckerna av de önskvärda målen för att kunna ta ordentlig ställning till när man bör använda dem och när man som lärare bör låta bli.

I Sverige avskaffades läromedelsgranskningen 1991¹⁹, detta då man ansåg att den både tjänat ut sin roll och då den också drogs med vissa problem, bl.a. svårigheter med att korrigera de fel som man ansåg sig upptäcka i läroböckerna.²⁰

Lärare litar också i en hög grad på att innehållet i läroböcker och läromedel ska överensstämma med kursplanen och dess mål och därför blir det väldigt viktigt att dessa också har överförts till läroböckerna utav läroboksförfattarna och producenterna.²¹

Hur läroböckerna används

Lärare nyttjar ofta läroböckerna som en slags ram för undervisningen i samhällskunskap, det framkommer t.ex. i skolverkets rapport *”Läromedlens roll i undervisningen”* (2006). *”Av intervjuerna är det tydligt att lärarna anser att läroboken eller läroböckerna ger eleverna grunden eller baskunskaperna samt en helhetsbild och att de kompletterar läroböckerna med andra typer av läromedel för att t.ex. ge eleverna en fördjupad eller mer aktuell bild”*²²

Det framgår tydligt i skolverkets studie att användandet av läroböcker är i hög grad varierat, men när det kommer till om läroboken har en central eller perifer roll så verkar den oftare ha en central. Andra läromedel används sedan för att komplettera och fördjupa, det blir alltså ofta läroboken som är ryggraden och de kompletterande läromedlen som

¹⁸ Läromedlens roll i undervisningen. (2006), s. 20-21

¹⁹ Holmén, (2006) s. 51

²⁰ Ibid. s. 56-57

²¹ Läromedlens roll i undervisningen. (2006), s. 22, 25

²² Ibid. s. 101

ger den dess rätta plats i undervisningen. Dessutom så tycker 6 av 10 lärare i årskurs 5 och 9 att läroböckerna är det viktigaste läromedlet i viss grad eller helt.²³

Kursmålen

Kursmålen finns i två olika uppsättningar, dels så finns strävansmålen som anger vad läraren helst vill att eleverna klarar av, och så finns mål att uppnå som anger vad eleverna som allra minst ska ha klarat av/lärt sig till slutet av år 9.²⁴ Vid implementering av ny kursplan så bjuder skolverket in läromedelsproducenterna till konferenser och möten för att informera om sina intentioner med de nya kursplanerna. Allt för att läroböckerna i slutänden också ska avspegla kursplanernas syften med undervisningen i skolan.²⁵ Kursmålen att uppnå återfinns i sin helhet i bilaga 3.

Implementeringsproblematik

I fråga om det implementerings vetenskapliga fältet så finns det flera olika uppfattningar och teorier. En viktig distinktion här är beslutsfattare och implementerare.²⁶ I detta fallet är politikerna som stiftar lagar och beslutar om kursplanerna i skolförordningen beslutsfattare. Dessutom så finns det i min studie två olika sorters implementerare som är relevanta. Den första och tydligaste är kanske läraren. Han ska tolka det politiska dokumentet kursplanen och sedan genomföra den efter bästa förmåga på plats ute i den svenska skolan. Den andra implementeraren är då läroboksproducenten och författaren. Dessa ska också i viss utsträckning, även om det inte är formellt uttalat förhålla sig till kursplanen och dess mål vilket gör att vi får en dubbel tolkning och implementering.

Top-Down eller Bottom-Up

Handlar problemen med förekomsten av kursmål i läroböcker om en brist i kedjan, beslutsfattares beslut och sedan dess efterlevnad eller bör man fokusera på huruvida vad

²³ Läromedlens roll i undervisningen. (2006), s. 107

²⁴ Ibid s. 96

²⁵ Ibid. s. 141

²⁶ Rothstein, Bo (red), Alhbäck, Shirin, Politik som organisation – förvaltningspolitikens grundproblem, Angered (2001) tredje upplagan, SNS förlag, s. 324, s. 23

som alls finns i läroböckerna?²⁷ Top-Down innebär att sökljuset faller på beslutsfattarna, toppen, och sedan kontrollerar man hur implementerarna, alltså botten, genomför besluten. För Bottom-Up gäller att man ger implementerarna en stor del av den beslutsfattande betydelsen och menar att om dessa inte gillar ett politiskt beslut så kommer det helt enkelt att åsidosätta det genom prioriteringar på den lokala nivån som ser till att beslutet inte blir genomfört. Då kontrollerar man för vad som faktiskt genomförs på botten nivån och kan sedan säga vad som beslutats.²⁸ I det här fallet har jag valt att kontrollera för det faktiska dokumentet, kursplanen och det ger i sin tur att studien i så fall skulle få en form av top-down struktur. Studier som den om läromedlens roll i undervisningen kan sedan ge en kompletterande syn på hur lärare i skolan ser på läroböckerna i relation till sitt förvärv. Därför blir det både intressant och relevant att göra en top-down studie. Alltså att kontrollera för vilket beslut som fattats (kursplanens mål) och sedan hur dessa efterlevts av läroboksförfattarna, alltså den huvudsakliga implementeraren i en studie på läroböcker.

Några huvudsakliga punkter brukar kunna anges för att ett politiskt beslut också ska kunna genomföras effektivt i praktiken.

Detta kan sägas vara enligt Lennart Lundquist (1987)²⁹ vara att tillämparen ska förstå beslutet, kunna genomföra beslutet och dessutom vilja genomföra beslutet. I fråga om läroboksförfattarna och deras relation med skolverket så har det redan påvisats att ett försök att få producenter och författare att förstå beslutet gjorts i form av de sittningar som skolverket har med dem och dessutom så borde deras roll som författare och producenter till läromedel också ge dem förmågan att genomföra beslutet. Det som i så fall kan svaja är vilja att genomföra beslutet och det är svårt att uttala sig om hur denna vilja faktiskt ter sig.

Positionering

Tidigare forskning kretsar huvudsakligen kring kvalitativa textanalyser av förekomsten av ett specifikt begrepp eller en variation i kvaliteten av innehållet i läroböcker.

²⁷ Rothstein, (Sannerstedt) (2001). s. 24-26

²⁸ Ibid. s. 24-26

²⁹ Ibid. s. 29

Dessutom så förekommer implementeringsforskning som visar på problem med att införa politiska beslut i realiteten. I relation till denna forskning så är detta en top-down studie som försöker utröna hur mycket av politikernas intentioner som finns kvar efter implementeringen skett. Dessutom kommer denna studie att skilja ut sig jämfört med de kvalitativa studierna på det sättet att den snarare kommer att undersöka förekomsten av ett fenomen, alltså kursmålen, och inte hur väl dessa förekommer. Anledningen till detta är bl.a. att lärare har en så avgörande roll för hur läromedlen används i skolan. Olika lärare lär ut på olika sätt och de förhåller sig också på olika sätt mot läroböckerna. Detta gör att ett uttalande om kvaliteten på innehållet faller på faktumet att kvaliteten inte spelar någon större roll om den knappt finns tillgänglig eller om läraren prioriterar bort den delen av läroboken till förmån för ett annat läromedel för att avsnittet är för litet. De kvalitativa resultaten kommer förhoppningsvis bättre till sin rätt om man också vet hur mycket av dem som finns, alltså denna studie. Detta menar jag är en lucka i befintlig forskning som fylls igen. Dessutom så kommer studien att utforska ett någorlunda nytt område med ett nytt grepp, kursmålen som helhet är inte tidigare forskade på och därför finns heller inte någon specifik teoribildning om hur förekomsten av dessa brukar se ut. Här kan även pekas på att jag också försöker ta reda på hur väl beslutet i form av en kursplan har blivit implementerat av läroboksförfattare och läroboksproducenter. Förhoppningen är att en studie med kursmål som förekomst kan ge om inte en fingervisning, så kanske till och med klara besked om hur landet ligger.

Hypotes

För en läroboksstudie på kursmålsförekomst/implementering av kursmålen så är det rimligt att anta att det finns åtminstone två olika rimliga utfall av studien. Det första är att studien visar att läroböckerna har uppfyllt målen till fullo, alltså att det finns en stor målförekomst och goda implementeringsresultat. Detta skulle innebära att studien i sin tur visar att marknaden kan sköta sitt uppdrag. Alternativ två skulle i detta fall vara att undersökningen visar på att det förekommer ett glapp mellan kursplanens intentioner och läroböckerna, alltså att det är ojämn eller ingen förekomst av ett eller flera kursmål i läroböckerna.

-
- Hypotes 1: Överensstämmelsen är god, alla kursmål förekommer i stor utsträckning.
 - Hypotes 2: Överensstämmelsen är dålig eller åtminstone sviktande i fråga om att ett eller flera kursmål helt eller delvis saknas.

Jag tror huvudsakligen att hypotes nummer två riskerar att finna stöd i undersökningen. Forskning visar att det ofta är så att avancerade implementeringsmiljöer får svårigheter att fullkomligt implementera politiska beslut.³⁰ Tidigare har implementeringsproblem också funnits när det gäller läroboksgranskningens tid, man fann då att läroböckerna inte tillfredsställde granskningsnämndens yttranden om felaktigheter, alltså att man inte rättade till befintliga problem i böckerna.³¹ Ytterligare så finns det skäl att tro att det finns ett glapp då läroböckerna ständigt är en reproduktion av sig själva.³² Gammalt beprövat material återanvänds och detta gör att det är rimligt att anta att det också är svårt att skära i dessa textmassor till förmån för nytillkomna mål, alltså uppstår en risk för snedvridning. Dessutom så kan man säga att detta är en teoriprovande studie då resultatet kommer att visa om min teori/hypotes faktiskt stämde.

Syfte och Frågeställningar

Syftet för uppsatsen är att utreda hur stor del av kursplanemålen som återfinns i läroböckerna för samhällskunskap som är skrivna för grundskolans senare år. Detta ska då visa på hur väl marknaden implementerat det politiska dokumentet kursplanen och även ge yrkesverksamma lärare en antydning om hur och vad de bäst kan använda läroböckerna till i sin lärargärning. Vidare kommer undersökningen också ge stöd åt antingen hypotes 1 eller hypotes 2. För att hypotes 1 ska anses uppfylld så måste alla kursmål från undersökningen finnas i ganska så hög utsträckning i alla läroböcker. För att Hypotes 2 ska anses uppfylld så räcker det att ett av kursmålen inte förekommer i läroböckerna. Frågeställningen för att uppnå syftet är följande:

Hur stor är förekomsten av de olika kursmålen i samhällskunskap för grundskolan i läroböcker skrivna för grundskolans senare år i samhällskunskap?

³⁰ Rothstein, (Sannersted), (2001) s. 32, 41

³¹ Holmén, (2006) s. 56-57

³² Ibid. s. 26

Metod

Detta avsnitt ska visa på de metodologiska val som gjorts i samband med undersökningen, t.ex. val av design, urval och studiens konstruktion. Dessutom ska den ta upp undersökningens reliabilitet och även visa på karaktären hos den studerade empirin.

Design

Den tidigare forskningen visar bristande möjligheter att fastställa en teori om förekomsten av kursplanemål i läroböcker för högstadiet. Istället ställdes två stycken hypoteser upp i förhållande till ett förväntat resultat. Efter det ska sedan dessa hypoteser kontrolleras, i det här fallet handlar det om att försöka bilda sig en uppfattning om vilka kursmål som oftast förekommer i läroböckerna och framförallt vilka som inte gör det. Detta gör studien till en teoriprovande studie.³³ Studien får också en explorativ karaktär då den ger sig in på ett förhållandevis outforskat område. Urvalet av undersökningsobjekt/empiri kommer här inte att vara avhängigt något val av lika fall och eller annan form av val av design³⁴ då jag ämnar undersöka en så stor del av totalurvalet som rimligen är möjligt och det faktum att min undersökning snarare är av kvantitativ karaktär än av kvalitativ. Då undersökningen handlar om att ta reda på kursplanens förekomst i läroböcker i samhällskunskap i grundskolans senare år så handlar det i huvudsak om att försöka mäta/räkna både hur ofta och i vilken omfattning detta fenomen/politiska dokument förekommer. Detta innebär att studien kommer att vara en kvantitativ innehållsanalys.³⁵ Man skulle givetvis också kunnat ha stor nytta av att göra en kvalitativ innehållsanalys, denna hade haft fördelen att den hade kunnat utröna hur bra förekomsten av kursmålen är i läroböckerna, en hedervärd prestation. Man skulle kunna säga att det är systerundersökningen till den studie som ska göras. Bägge är av lika värde men tyvärr finns bara utrymme för att göra den ena åt gången under examensarbets begränsade utrymme. Och till problematiken kring att göra en kvalitativ studie hänger som tidigare forskare på området läroböcker upptäckt problemen med att få med ett någorlunda representativt urval på en så stor variabel som kursmålen i läroplanen,

³³ Esaiasson m.fl., (2007) s. 42

³⁴ Ibid. s. 141

³⁵ Bergström, Göran & Boréus Kristina *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys, andra upplagan*. Lund: Studentlitteratur.(2005), 461 s, s. 44

undersökningen riskerar därför att bli mycket stor och tidskrävande. Jag valde därför den kvantitativa innehållsanalysen då den trots allt kan generera tydligare anvisningar om vilka kursmål som faktiskt förekommer, som rimmar bättre mot ambitionen att förklara i vilken utsträckning det politiska dokumentet kursplan implementerats av marknaden i läroböckerna.

Urval

Urvalet av läroböcker är gjort efter följande strategiska urval. Jag har i undersökningen för syfte att försöka både göra en översikt på kursplanemålssinnehållet i de vanligaste läroböckerna och framförallt göra studien jämförbar med den aktuella läroplanen/kursplanen. Detta innebär att mitt urval naturligt föll sig på de senaste läroböcker som givits ut. Ett bra sätt att ta reda på vilka läroböcker som är nyast var i mitt fall att plocka dem efter utgivningsår på pedagogiska biblioteket i Göteborg som samlar läroböcker för samhällskunskap och katalogiserar de nyutgivna just efter kronologi. Min andra ambition var då att få en så heltäckande studie som möjligt, därför handlar det här om att använda vanligt förekommande läroböcker för högstadiet. Förlagen över lag vill inte lämna ut försäljningssiffror på sina olika utgåvor av de olika läroböckerna så detta är en ytterligt svår information att komma över. Jag gjorde därför mitt urval efter ”nyligen utgivits” principen och kontrollerade sedan för att de var vanligt förekommande i grundskolan genom att höra mig för med en känd läroboksförfattare och didaktiker med stor skolnärvaro och insyn i marknaden. Mitt urval stämde då på 3 punkter av 4 då en av läroböckerna inte alls förekom särskilt frekvent i skolan. Det sista tillskottet till mitt urval blev därför Punkt-SO som också är den lärobok i samhällskunskap som var utgiven på plats 5 i fråga om kronologi. Detta medför inga större övertramp i förhållande till min första princip med kronologi.

Mitt totala urval av läroböcker landade därför på läroböcker från serierna, SO*S, SOL 3000, SO-Direkt och Punkt-SO. Jag kommer också att använda dessa beteckningar på läroböckerna fortsättningsvis. Detta urval ska förhoppningsvis vara en stor del av totalurvalet och göra mina resultat generaliserbara mot det totala urvalet av läroböcker i samhällskunskap på högstadiet. Detta får givetvis antas vara totalurvalet av moderna

läroböcker, alltså läroböcker utgivna efter senaste kursplans tillkomst år 2000³⁶. Dessutom så ger det faktum att det är de senaste utgåvorna av dessa läroböcker också en möjlighet att faktiskt uttala sig i anslutning till de nuvarande kursmålen som antogs år 2000.³⁷ Detta var ett måste då jag inte kan förvänta mig att läroböcker utgivna samtidigt som en äldre version av kursplanen var i bruk, också ska uppfylla kursmålen för den nu aktuella kursplanen.

Läroböckerna

SO*S

SO*S är en lärobok för hela högstadiet. Den är 387 sidor lång och har 21st kapitel. Det utrymme som arbetsuppgifterna i varje enskilt kapitel upptar är inte så stort att det har någon större påverkan på den totala längden per kapitel i boken. Detta genererar ett genomsnitt på 18,5 sidor per kapitel i läroboken. Utgiven: 2005

SOL 3000

Sol 3000 serien är uppdelad i tre separata läroböcker kategoriserade från årskurs 7 till årskurs 9. Böckerna är 93, 93 respektive 129 sidor långa. Kapitelindelningen i dessa böcker är på 5, 6 och 7 kapitel vilket genererar ett totalt antal på 18 kapitel. De arbetsuppgifter som finns i slutet av varje kapitel är så små att de inte påverkar det totala antalet sidor i böckerna nämnvärt. Böckerna blir totalt 315 sidor och det genomsnittliga kapitlet är därmed ungefär 17,5 sidor långt. Utgivna: 2005, 2006 och 2008

SO-Direkt

SO-direkt är den sidantalsmässigt tjockaste av läroböckerna. Den står ensam och ska ses som en lärobok för hela högstadiet på 457 sidor. Boken innehåller också 21st kapitel och genererar därför ett genomsnitt på 21sidor per kapitel. Arbetsuppgifter efter enskilt kapitel är inte så stora att det gör någon större skillnad för den genomsnittliga längden per kapitel. Utgiven: 2005

³⁶ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135, <http://www.skolverket.se/sb/d/2386/a/16138/func/kursplan/id/3887/titleId/SH1010%20-%20Samh%E4llskunskap> den 8 december 2009 kl 11:13

³⁷ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135

Punkt SO

Läroboken Punkt SO är uppdelad i 3 separata böcker. Dessa är numrerade från 1 till och med 3. Böckerna är 173, 169 respektive 151 sidor långa. Dessutom så har böckerna en form av kapitelindelning och innehåller 4, 5 och 5 kapitel vilket genererar ett totalt antal om 14 kapitel. Dessutom så finns i anslutning till varje kapitel en form av tematiskt organiserade arbetsuppgifter som var för sig tar upp ett stort antal sidor. Detta gör att den genomsnittliga längden per kapitel bör avräknas dessa sidor då de utgör en signifikant del av läroböckerna. Det totala antalet sidor för de tematiska uppgifterna uppgår till 210 sidor. Det slutgiltiga sidantalet för den undersökta texten hamnar därmed på 283 sidor och genererar en kapitellängd på ungefär 20 sidor per kapitel. De tematiska delarna innehåller stora delar text och har därför kunnat generera observationer av mindre enheter än kapitel. Utgiven: 2002, 2003 och 2004

Undersökningens konstruktion

För att kunna räkna förekomsten av kursplanemålen så var jag tvungen att konstruera någon form av kodschema³⁸ för att veta vad som skulle letas efter. I detta fall handlar det om att först göra någon form av operationalisering av kursmålen till hanterbara enheter som går att finna i de undersökta texterna. Operationaliseringen görs i detta fall på kursplansmålen som är 7 stycken till antalet.³⁹ Värt att nämna är dock att det sista målet som handlar om att använda olika kunskapskällor faller på sin egen orimlighet då varje enskild analysenhet är en lärobok och därför har också detta strukits från undersökningen.

Kursmålen

1. Mål ett handlar om att känna till FN och de mänskliga rättigheterna.
2. Mål två handlar om att reflektera över människors villkor utifrån kön och social och kulturell bakgrund.
3. Mål tre handlar om att förstå värdegrunden och kunna tillämpa den.
4. Mål fyra handlar om att få kunskaper om det svenska styrelsesystemet och rättsvägsendet

³⁸ Esaiasson m.fl., (2007) s. 227

³⁹ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135

-
5. Mål fem handlar om att få kunskaper om internationella relationer och diskutera om dem i ett globalt perspektiv.
 6. Mål sex handlar om att få kunskaper om ekonomi och dess olika nivåer inklusive att kunna diskutera detta utifrån ett hållbarutvecklingsperspektiv.⁴⁰

För att göra ordentliga observerbara satser var det tvunget att skriva om målen i viss mån. I fallet mål 1 så gick detta att göra någorlunda praktiskt utan att dela upp målet i olika delar. I originalutförande lyder målet som följer: ”Eleven skall – känna till grundläggande mänskliga rättigheter och skyldigheter,”⁴¹

Observationssatsen blir i det här fallet:

A 1) Textmassa som ger kännedom om mänskliga rättigheter och skyldigheter

A står för den kategori som jag sedan kommer att sätta mina variabler inom och 1 står för vilket mål observationssatsen syftar till.

Andra mål har jag varit tvingad att dela upp i delar då de ofta riskerar att förekomma i sina enskilda delar och aldrig som helhet och därför aldrig kvalificera sig trots att de i så fall skulle återfinnas i läroböckerna. ” – ha grundläggande kunskaper om det svenska styrelsesättets framväxt och samhällssystemets uppbyggnad samt förstå innebörden av det grundläggande norm- och rättssystemet i Sverige,”⁴² Problemet blir uppenbart, det är egentligen två olika mål författade i en längre mening.

Detta har genererat två olika observationssatser:

E 4) Text som tränar/visar grundläggande kunskaper om det svenska styrelsesättets framväxt och samhällssystemets uppbyggnad.

F 4) Text som tränar/visar innebörden i det grundläggande norm och rättssystemet.

Här står E respektive F för vilken kategori variabeln ska antecknas i och siffran 4 visar på vilket kursmål observationen syftar mot. För fullständig kodbok se bilaga 1.

⁴⁰ Bilaga 3.

⁴¹ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135

⁴² Ibid.

Varje enskild observationssats har i sin tur begåvats med en kategorisering av möjliga observationer. Tre olika nivåer för att mäta skillnad i utrymme och antalet observationer i var och en av kategorierna kommer då att få ange frekvensen.⁴³ De tre kategorierna är fördelade över följande:

1. En mening upp till ett stycke
2. Ett stycke upp till ett kapitel
3. Ett kapitel

Mer precist innebär den första kategorin en egentlig observation där det observerade målet inryms i en mening upp till, men inte ”och med” ett stycke i storlek. Ett stycke är då i normalfallet 25-100% av en sida i en bok. Den andra kategorin innebär därför ett faktiskt stycke upp till men inte ”och med” ett kapitel. Kategori tre är ett helt kapitel. Detta innebär att ingen observation av en observationssats tillåts vara större. Anledningen till att ingen observation tillåts vara större är att strukturen på läroböckerna ofta är kapitelbaserad och detta ger på handen att det är en väldigt lämplig kategori. Det är ytterst ovanligt att en observationssats förekommit i längre avsnitt än kapitel.

Tolkning

När det gäller tolkningen av materialet så kan man säga att det som bestämt innehållet är om observationssatsen uppfyllts. Det som avslutar, alltså begränsar en observation har i så fall varit att ett nytt stycke med annat innehåll, t.ex. att en annan observationssats förekommer istället för den tidigare. Eller att helt enkelt en annan textmassa som inte kvalificeras för någon observationssats uppträder. Detta görs oftast vid styckeindelningar eller vid nya kapitel. Undantagen har oftast handlat om texter som inte tydligt kunnat kopplas till målen men som kanske snarare är en del av t.ex. strävansmål eller andra hedervärda samhällsuppdrag som inte är stipulerade i kursplanen. I ett längre stycke som kvalificerats som en observationssats har däremot observationer av kortare karaktär kunnat förekomma om det inte varit så att denna förekomst förtagit innebörden mot den första observationssatsen.

⁴³ Esaiasson m.fl., (2007) s. 223

Resultat uttolkning

För att göra de olika resultaten jämförbara mellan både böcker och mellan olika mål i böckerna så har resultaten varit tvungna att harmoniseras. För att göra detta så har jag tagit fram ett slags "balansvärde". Detta balansvärde är ett relativt värde som är proportionerlig till var enskild boks storlek. Ett kapitel är därför det värde som det genomsnittliga kapitlets längd i den enskilda boken är. En mening är en så liten observation att den snarare är en indikation på hur väl integrerade de olika målen är i andra texter. Alltså en form av små, små nålstick som hela tiden triggar läsaren till att ha uppfattat det enskilda målet. Därför kommer dessa observationer också att användas i det syftet. Den sista och svåraste kategorin är stycke upp till men inte med kapitel. Stycket är som bekant 0.25-1 sida i storlek. En majoritet av dessa observationer landade också inom detta spann. Dock finns det några få enskilda avvikande observationer som snarare närmar sig ett kapitel i storlek eller åtminstone avsevärt mer än 1 sida och dessa borde då påverka genomsnittet uppåt för det relativa värde jag borde ha. Utan att ha möjlighet att kontrollräkna för detta sätter jag därför mitt relativa värde på 1.5 sidor för en observation på ett stycke upp till men inte med ett kapitel för att kompensera för de få observationer som överskred de i majoriteten små. Detta gjorde jag utan att själv ha någon uppfattning om någon speciell lärobok skulle gynnas eller missgynnas av detta och kan därför inte antas ha påverkat resultatet till fördel för någon enskild analysenhet. Detta blir en nödlösning men det är så många observationer att det ändå kommer att bli en intressant studie och resultatet kommer definitivt ändå att visa på den variation som eventuellt föreligger.

För att hypotes ett om att läroboksinnehållet innehåller kursplanemålen och att inget glapp förekommer ska vara uppfyllt så krävs att alla kursmål uppmätts och att fördelningen mellan dem är någorlunda jämn eller att åtminstone inget av dem är avsevärt underrepresenterat. För att hypotes två ska vara uppfyllt så krävs det helt enkelt att hypotes ett förkastas, det krävs att det förekommer en snedfördelning mellan kursmålen eller att de inte förekommer alls.

Reliabilitet

Vid utförd reliabilitetskontroll fick undersökningen 71 % i överensstämmande av tolkningar.⁴⁴ Detta innebär att en stor del av observationerna sannolikt skulle vara lika även vid en upprepning av undersökningen. För en undersökning där observationssatserna är av karaktär av mera vida begrepp kan detta anses svara för en hög uppfyllnadsgrad.⁴⁵

⁴⁴ Bilaga 4.

⁴⁵ Esaiasson m.fl., s. 235

Resultat

Resultaten i undersökningen pekar på flera saker på flera nivåer. Gör man ett sammantaget resultat på undersökningen så får man en form av slutsats, ett relativt värde. Gör man däremot en uppdelning och visar resultaten för enskilda mål så blir det annat ljud i skällan.

Jämförelse av total målförekomst i läroböckerna

Diagram 1:

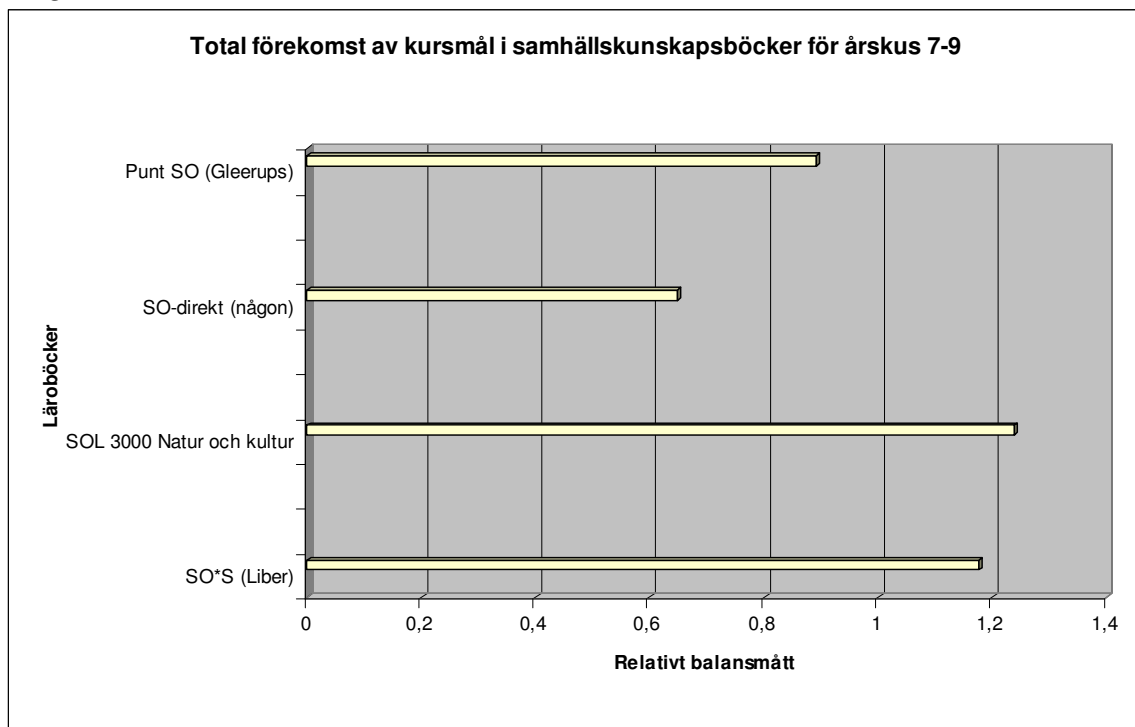

Diagram 1: Föreställer förhållandet mellan de olika läroböckerna i studien i fråga. Resultatet visar balansmåtsräkningens utfall. Värdena är jämförbara värden där mängden innehåll ställs mot längden på boken, alltså en relativisering av kursmålsuppfyllnad för var enskild lärobok. Värdet 1 innebär att det finns totalt kursplansinnehåll för ett mått åt gången genom hela boken. Ett högre värde innebär då att en del kursmål förekommer samtidigt i boken, alltså mer än 100% målluppfyllnad åt gången och därför genereras en ännu större möjlighet till målluppfyllnad. Minimivärdet uppgår till 0% eller 0, maximivärdet uppgår till 6 eller 600%.

Diagram 1 ger oss en bild av hur mycket målen förekommer i läroböckerna. Ett värde på 1 innebär att boken har minst ett kursmål i snitt hela tiden på varje sida. Högre värden beskriver därför att det i snitt existerar mer än ett kursmål åt gången hela tiden per sida.

Lägre värden än 1 innebär i sin tur att förekomsten av kursmål är lägre än ett hela tiden per sida.

Diagrammet visar ganska så tydligt att läroböckerna So*S och SOL 3000 har ett avsevärt högre värde och därmed större mängd mål per sida än vad de andra två läroböckerna hade. Värden upp mot 1,2 beskriver då att det förekommer upp till 1 värde på de första fyra sidorna av fem och att den femte sannolikt då också innehåller minst två olika kursmål. Det skulle kunna liknas vid värdet 120% per sida. Samma siffra för SO-Direkt hamnar på lite drygt 0,6 och Punkt SO får då runt 0,85. So-Direkt har alltså ett undervisningsmål varje halv sida, men därutöver så förekommer ungefär en halvsida som tränar något annat än kursplanemålen. För Punkt SO gäller då att 15% av varje sida rimligtvis används till att träna annat, eller som materialet oftast såg ut, så är det ungefär 15% av sidorna som används för att träna annat än kursplanemålen, samma förutsättningar gäller givetvis för alla de jämförda läroböckerna.

Resultatet i sig säger väl någonting om hur mycket övning man får per sida i dessa läroböcker, en god pedagog kan givetvis sälla och ta fram de sidor som passar bäst för eleven. Därför blir detta mått mest ett slags ”effektivitets”mått. Alltså ett sätt att se hur mycket av målen som finns med, och blir en möjlighet att jämföra olika läromedel på ett mer generellt plan.

Man kan här givetvis fråga sig vad övrigt innehåll i läroböckerna är. I huvudsak består detta i uppfyllnad av strävansmål och annat innehåll som kan beskrivas som i huvudsak tränande i kunskaper och förmågor som gör det lättare att hantera än själv som människa i samhället.

Jämförelse av specifik målförekomst

Den specifika målförekomsten är den faktiska förekomsten av enskilda kursplanemål huvudsakligen i enskilda läroböcker.

Diagram 2:

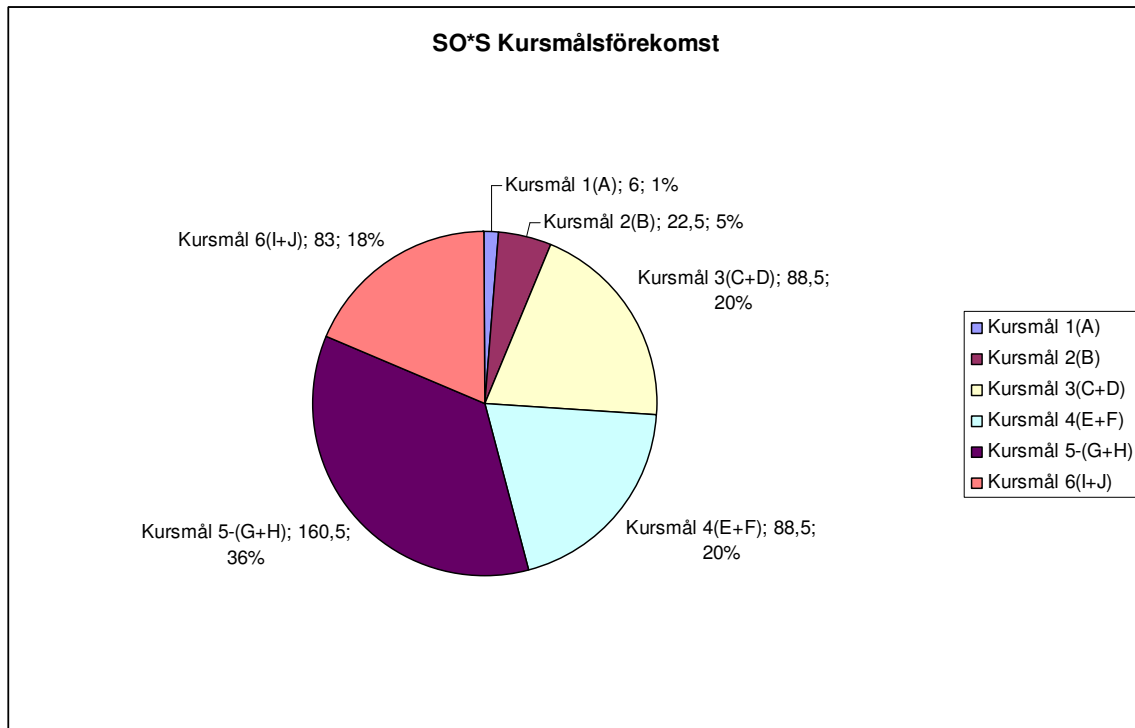

Diagram 2: Visar fördelningen mellan de olika kursmålen för läroboken SO*S, värdet är det relativa balansmåttet och procenten är andelen jämfört med summan av det totala utfallet för den specifika boken.

Diagram 2 föreställer förekomsten av kursmålen i läroboken SO*S. Man kan tydligt se att kursmålen tre (Värdegrunden), fyra (Styrelseskick och rättsystem), fem (Internationella relationer) och sex (Ekonomi) har en klar överrepresentation i förhållande till målen ett (FN och mänskliga rättigheter) och två (sociokulturell bakgrund). Det är till och med så att dessa mål får ett väldigt litet utrymme i läroboken. 1% av den totala målförekomsten och 5%. Om alla kursmål värderas som lika viktiga att uppnå (alla ska vara uppnådda vid kursens slut⁴⁶) så borde den jämna fördelningen hamna på drygt 16% vardera. Detta visar att förekomsten hos kursmål tre, fyra och sex är någorlunda i närheten, men att det huvudsakligen är mål fem som fått extra stort utrymme på bekostnad av mål ett och två som närmar sig en nästan obefintlig eller mycket liten utrymmesmässig nivå i jämförelse.

⁴⁶ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135

Diagram 3:

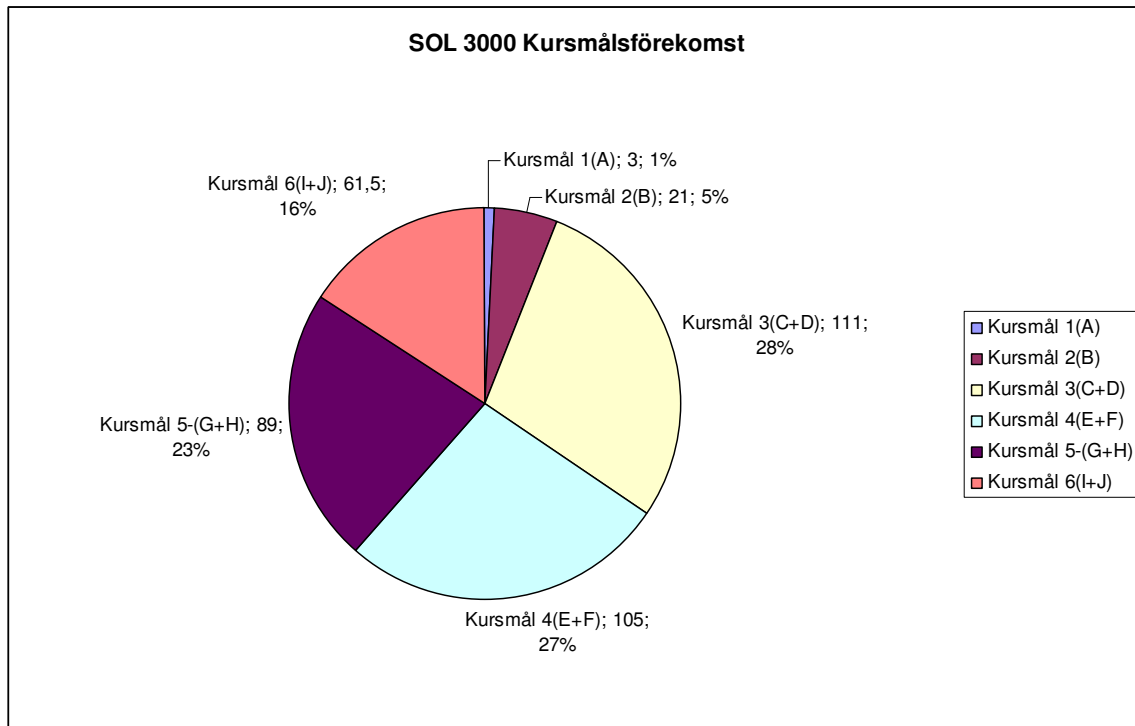

Diagram 3: Visar fördelningen mellan de olika kursmålen för läroboken SOL 3000, värdet är det relativa balansmåttet och procenten är andelen jämfört med summan av det totala utfallet för den specifika boken.

Diagram 3 visar i sin tur kursmålsförekomsten i läroboken SOL 3000. Precis som för läroboken SO*S så kan man här se att kursmål ett och två är starkt underrepresenterade i jämförelse med de övriga kursmålen. Kursmål ett och två har en total förekomst i läroboken med endast 1% och 5%. Detta ställs mot det antagna jämförbara värdet vid lika högt värde på alla mål (då alla målen måste uppnås) på dryga 16%. Här är inte snedfördelningen i huvudsak mot ett av de övriga kursmålen utan snarare så har övervikten mot kursmål tre, fyra och fem fördelats ut jämt inbördes mellan varandra. 28% för kursmål tre, 27% för kursmål fyra och 23% för kursmål fem. Kursmål sex ligger här på 16% som ändå borde vara ett ganska så acceptabelt värde.

Diagram 4:

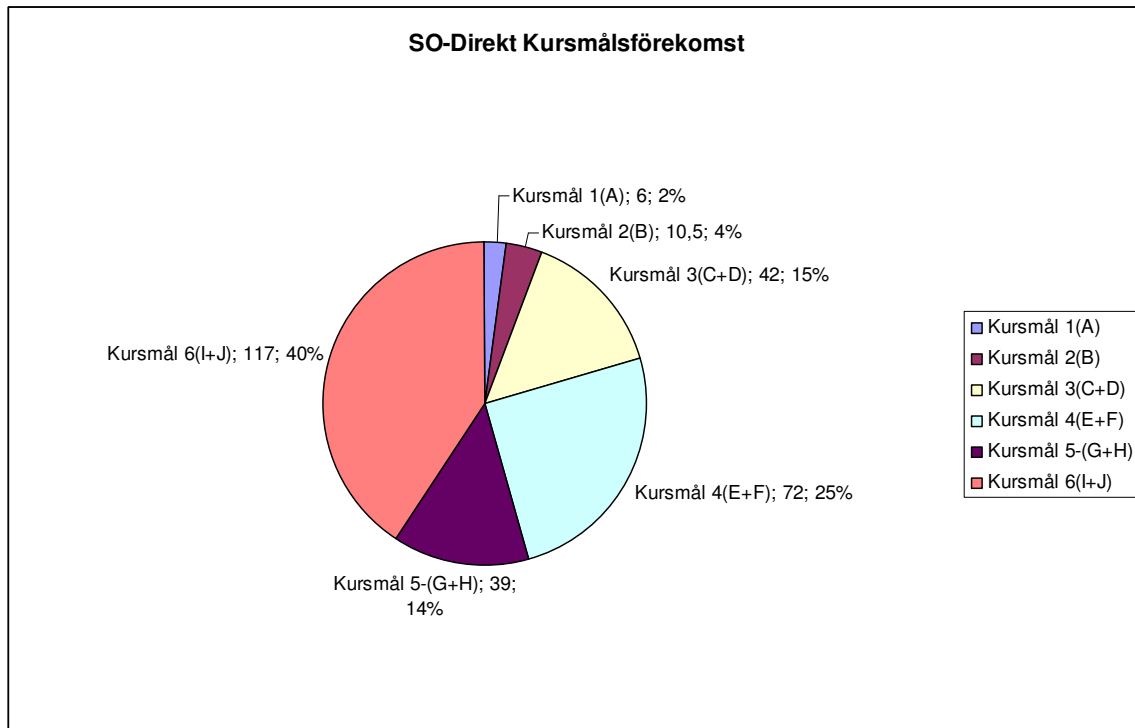

Diagram 4: Visar fördelningen mellan de olika kursmålen för läroboken SO-Direkt, värdet är det relativa balansmåttet och procenten är andelen jämfört med summan av det totala utfallet för den specifika boken.

Diagram 4 föreställer kursmålsförekomsten i läroboken SO-Direkt. Här kan man visa på att både kursmål ett och två även här är starkt under representerat precis som i de tidigare böckerna. Kursmål ett respektive två uppnår 2% och 4%, inga lysnade siffror om en någorlunda jämn fördelning skulle hamna runt dryga 16%. Vad som också är intressant med resultaten från SO-Direkt är att både kursmål tre och fem också hamnar under ett jämnfördelningsvärde även om 15% och 14% är så pass låga variationer att det borde vara tämligen ointressant för en mer precis jämförelse. Så vilka är de stora vinnarna på bekostnad av kursmål ett, två, tre och fem? Jo för SO-Direkts del så ligger ett stort fokus på kursmål fyra som uppnår hela 25% av förekomsten. 25% borde ändå vara att se nästan som normalt i jämförelse med kursmål sex som uppnådde hela 40% av kursmålsförekomsten i boken. Det är för övrigt den absolut högsta andelen för ett enskilt kursmål i någon av böckerna. Skillnaden mellan den minsta förekomsten på 2% och den största på 40% blir då väldigt stor. (även om skillnaden mellan 1% och 36% hos mål ett

och fem i SO*S defacto är större just på grund av varje procentenhets stora skillnad i jämförelse med den pyttelilla ensamma procenten)

Diagram 5:

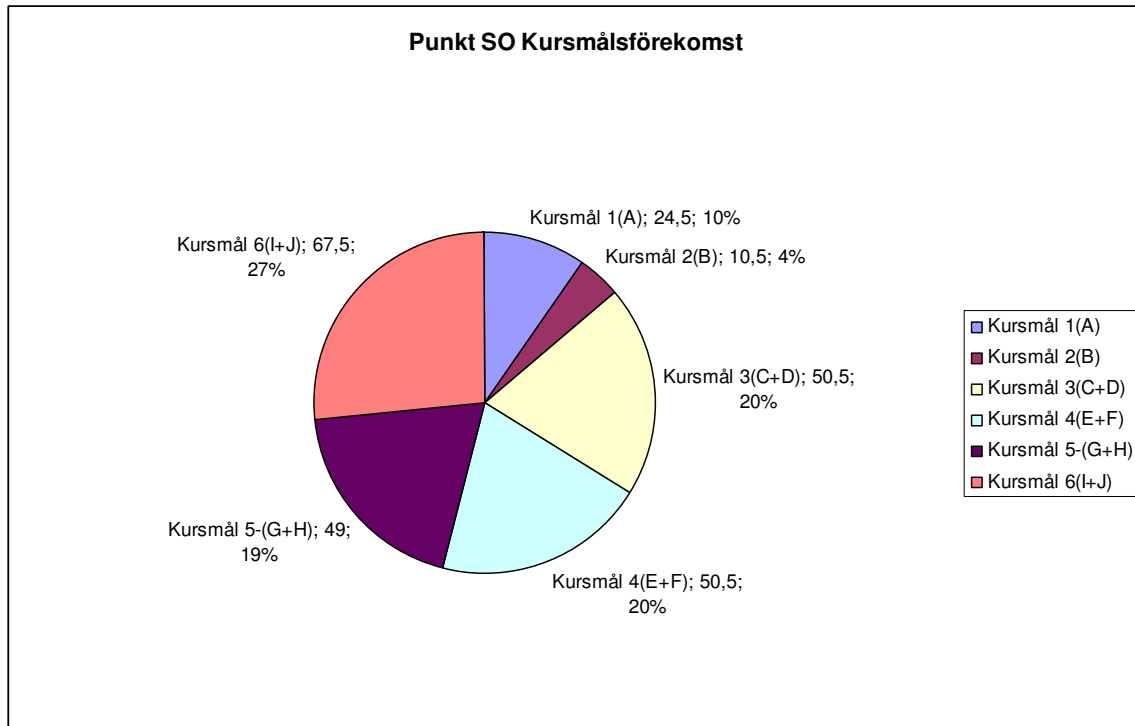

Diagram 5: Visar fördelningen mellan de olika kursmålen för läroboken Punkt SO, värdet är det relativa balansmåttet och procenten är andelen jämfört med summan av det totala utfallet för den specifika boken.

Diagram 5 visar till sist på kursmålsförekomsten hos läroboken Punkt SO. Här får vi den jämnaste förekomsten hittills. Kursmål ett är för första gången inte minst, utan uppnår istället 10% av målförekomsten. Kursmål två i sin tur får bara 4%, vilket är lågt hur man än vrider på det om man vill uppnå ett någorlunda jämnt mått runt dryga 16%. Mål tre, fyra och fem kvalar in runt 20% och kursmål sex uppnår toppnoteringen på 27%. Detta gör att denna bok ändå är den mest balanserade av de fyra läroböckerna hittills.

Förekomst av enstaka mål i små observationer

Den absolut minsta observationsenheten jag använt mig av var en mening i längd upp till ett stycke. Denna enhet finns huvudsakligen för att visa på hur mycket integration mellan kursmålen det finns i de olika kapitlen. Många observationer innebär därför att det

utanför de större områdena för samma kursmål också förekommer mindre avsnitt som stödjer kursmålen. Ofta kan dessa vara lätta att bara rusa förbi i läslustan.

Diagram 6:

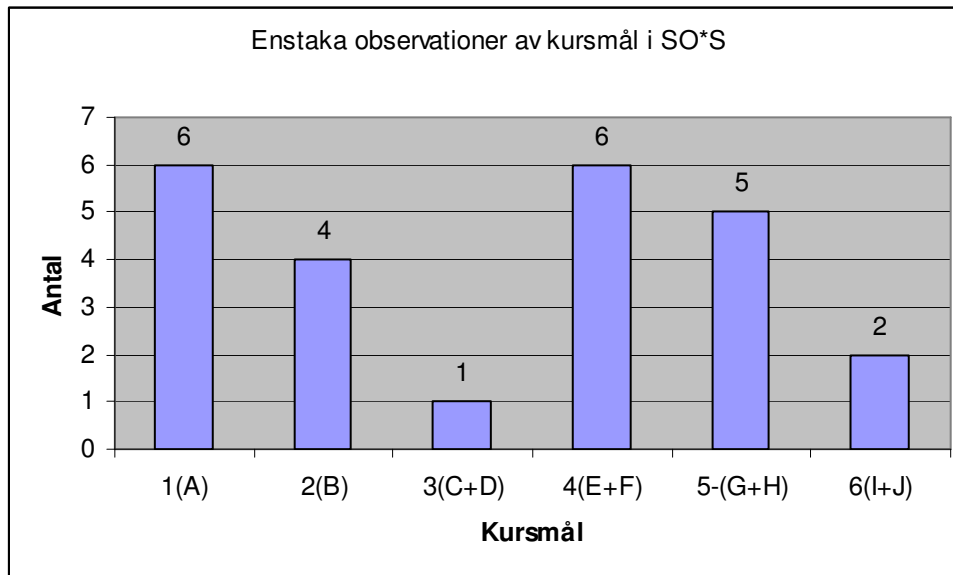

Diagram 6: Diagrammet föreställer antalet enstaka observationer av kursmålen för år 9 i läroboken SO*S.

Diagram 6 visar på förekomsten av enstaka observationer av kursmålen för år 9 i läroboken SO*S, man kan tydligt se att de enstaka observationerna inte är särskilt många i förhållande till antalet sidor. Kursmål tre (Värdegrunden) har den lägsta noteringen på 1st observation som är en ganska så låg siffra och de högsta noteringarna går till kursmål ett (FN och mänskliga rättigheter) och fyra (Styrelseskick och rättssystem) med 6st observationer. Detta innebär att de kursmål som har högst antal enstaka observationer också är de som är bäst integrerade i områden som huvudsakligen handlar om andra kursmål, förutsatt att de inte är de enda observationerna av det enskilda kursmålet. I SO*S kan man säga att alla kursmål förutom tre (Internationella relationer) och sex (Ekonomi) åtminstone är någorlunda utspridda, då de förekommer i någorlunda hög grad. Mellanvärdena landade på kursmål två (sociokulturell bakgrund) och fyra (Styrelseskick och rättssystem).

Diagram 7:

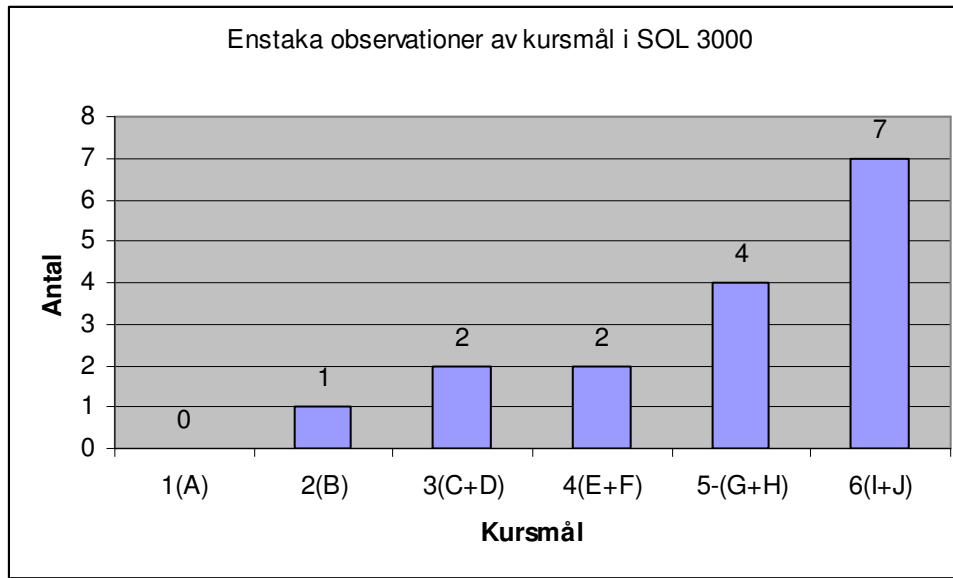

Diagram 7: Diagrammet föreställer antalet enstaka observationer av kursmålen för år 9 i läroboken SOL 3000.

Diagram 7 föreställer antalet observationer av enstaka kursmål i läroboken SOL 3000. Kursmål fem och sex har de högsta noteringarna på 4st respektive 7st observationer. Detta tyder på att det i huvudsak är dessa kursmål som är någorlunda integrerade i de andra kursmålsområdena förutsatt att dessa förekommer någorlunda frekvent vad gäller större textmassor. Kursmål ett, två, tre och fyra varierar från bottenresultatet 0st observationer av kursmål ett till 2st observationer av kursmål tre och fyra. Inga av dessa kan sägas vara särskilt integrerade inom andra kursmålsområden då detta är förhållandevis låga antal observationer.

Diagram 8:

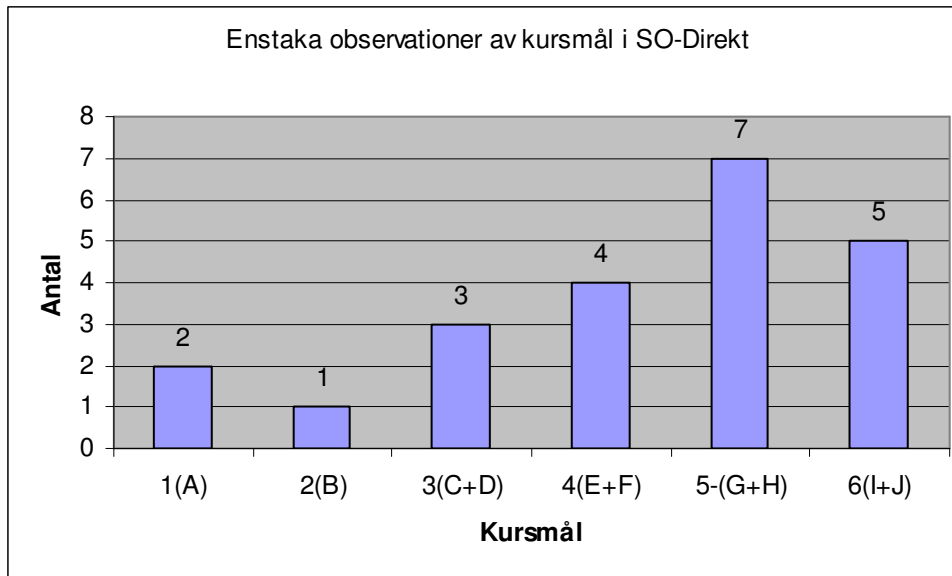

Diagram 8: Diagramet föreställer antalet enstaka observationer av kursmålen för år 9 i läroboken SO-Direkt.

I diagram 8 är förekomsten av kursmålen för år 9 i läroboken SO-Direkt uppställda. Kursmål fyra, fem och sex har det högsta antalet observationer med 7st observationer för kursmål fem, 5st observationer för kursmål sex och 4st observationer för kursmål fyra. Detta är någorlunda många observationer för att säga att de åtminstone i viss utsträckning finns integrerade i områden som annars huvudsakligen består av textmassor som tränar andra kursplanemål. Kursmål ett, två och tre förekommer inom ett intervall av 1st till 3st observationer. Detta är så pass få att det inte är rimligt att säga att dessa kursplanemål är någorlunda väl integrerade i övriga områden i läroboken som tränar andra kursplanemål.

Diagram 9:

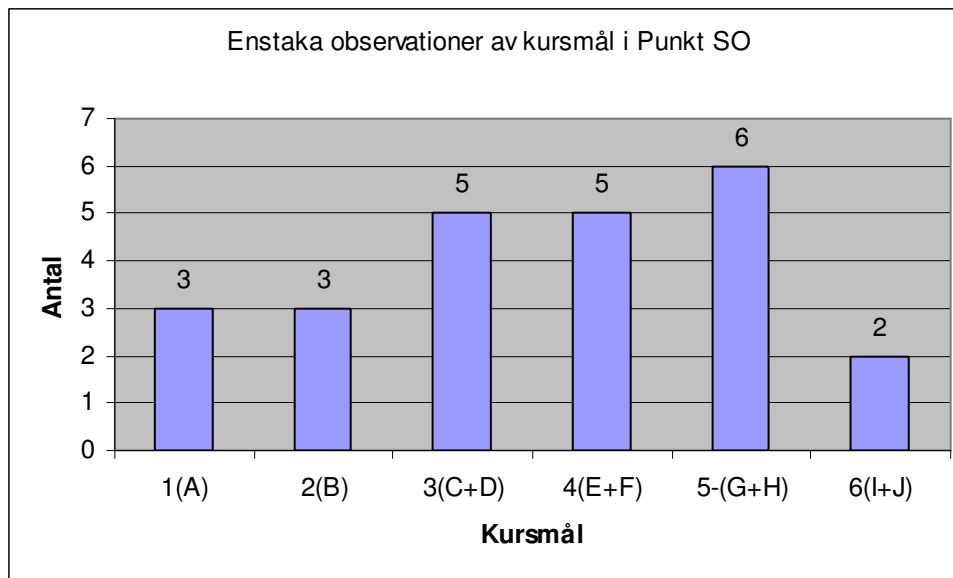

Diagram 9: Diagramet föreställer antalet enstaka observationer av kursmålen för år 9 i läroboken Punkt-SO.

Diagram 9 är det sista diagramet som föreställer kursplanemålsförekomst i någon av de undersökta läroböckerna. I detta fall gäller det läroboken Punkt-SO. Kursmål tre, fyra och fem har en förekomst på 5st, 5st och 6st observationer. Detta är så många observationer att det är troligt att de är någorlunda integrerade i textmassor som i övrigt behandlar andra kursplanemål eller övrigt innehåll i läroboken. De andra målen, ett två och sex förekommer med 3st, 3st och 2st observationer. Visserligen bland de högsta av de lägsta men ändå inte tillräckligt för att kunna säga att det är någon särskilt stor förekomst.

Analys

I detta stycke avser jag att analysera förekomsten av kursmålen i läroböckerna för samhällskunskap i grundskolans senare åldrar och föra en diskussion om dessa möjliga betydelser.

Det kan tyckas olikvärdigt att göra en undersökning på läroböcker som dels är en helhet och dels är separerade från varandra. Läroböckerna i SOL 3000 serien och Punkt-SO serien är uppdelade i olika delar emedan SO-Direkt och SO*S bägge är i en enda volym.

Skillnaden i detta fall ligger dock inte längre bort än att läroböckerna trots allt varit författade som en helhet. Denna helhet ligger i de kursmål som ska ha uppnåts vid slutet av årskurs 9.⁴⁷ Dessutom så kan läromedelsförfattarna antas vara väl förtrogna med vad kursplanen innehåller och dess intentioner då skolverket vid implementering av nya läro- och kursplaner också bjuder in läromedelsförfattarna till konferenser och möten för att informera om sina intentioner.⁴⁸ Detta gör att det rimligtvis också ligger någon form av förväntan på läromedlen att också uppfylla de mål som skolverket stipulerat i sina kursplaner.

Undersökningens konstruktion är sådan att de variabler som varit vanligast förekommande också var de mål som delats för att underlätta i arbetet att genomföra studien. Detta gör att dessa resultat rimligtvis skulle kunna tolkas som att de fått en ”fördel” om man ställer de relativiserade resultatsiffrorna rakt mot varandra. Det intressanta här blir då det faktum att dessa mål trots allt egentligen har ett dubbelt innehåll när de konstruerats. (Mål tre(Värdegrunden), fyra(Styrelseskick och rättsystem), fem(Internationella relationer) och sex(Ekonomi)). Man kan därför antaga att det är av större vikt att dessa synes tydligt i läromedlen, kanske till och med dubbelt så tydligt som de mål som endast hade en observationssats (mål ett(FN och mänskliga rättigheter) och två(sociokulturell bakgrund)). Det är först här som resultaten börjar bli riktigt intressanta. För att trots att man kompenserar kursmål ett och två med att dubbla dem vare sig det är för SO*S, SOL 3000, SO-Direkt eller Punkt SO så visar ändå resultaten att det förekommer någon form av snedfördelning. För SO*S innebär det att mål två som fick ett värde på 22,5 endast skulle öka till 45. Detta är ändå bara dryga hälften av förekomsten av t.ex. mål nr 6 som fick 83. Ännu värre blir det för mål ett som endast uppnådde 12 om man korregerar. Detta skulle man kunna anta är någon form av hårdast möjliga prövning. Gör man om samma räkneexempel med övriga tre böcker, så skulle SOL 3000 lyckas att knuffa mål två till 2/3-delar av närmsta större måluppfyllnad. SO-Direkt uppnår 50% eller 1/2 av närmsta större måluppfyllnad med sitt mål två och Punkt SO presterar som enda avvikare ungefär lika mycket med mål ett som övriga förutsatt att man kompenserar

⁴⁷ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135

⁴⁸ Läromedlens roll i undervisningen. (2006), s. 141

detta värde med en dubblering. Mål två lyckades in nå upp till samma nivå som övriga mål med en dubblering. Frågan här är om mål ett och två egentligen borde tillåtas att fördubblas, men må så vara. Denna skillnad i resultat visar mot att det existerar ett glapp mellan skolverket och dess kursplan och läroboksförfattarna.

Glappet mellan skolverket och läroboksförfattarna/producenterna innebär rimligtvis att politiker som t.ex. Jan Björklund borde dra öronen åt sig när man börjar fundera på att införa fler kursmål i läroplanen, för uppenbarligen går en del av dessa förlorade. Kanske är det så att likheten mellan FN, som är det undervisningsstoff som anges i kursmål ett och EU, som han hade velat se mer av, som kan vara svårt att förankra hos gemene man (läroboksförfattare/producenter) så att det överförs även till läroböckerna.

Den rena konsekvensen för lärarna i sig blir att de måste vara försiktiga med sina läroböcker. Om de vill, och det bör de vilja, få sina elever att uppnå alla minimi-mål i kursplanen så ska de tänka efter noga med vilket läromedel de ska använda för varje enskilt mål. Läroböckerna för samhällskunskap för grundskolans senare år kan uppenbarligen påvisa snedfördelningar vad gäller kursmålsförekomsten. Marknaden kan här med heller inte antas vara en säker kraft att överlåta överförandet av skolverkets intentioner med kursplanerna på. En konsekvens av detta skulle t.ex. kunna vara att läroboksgranskning skulle kunna ses som ett intressant förslag igen, trots dess tidigare påvisade problem.⁴⁹

Vad gäller kursmålsuppfyllnad kontra specifika kvalitativa forskningsinsatser så visar dessa resultat på att variationen av kursmål kan vara så stor att kvaliteten i vissa fall skulle kunna anses vara utagerad nästan bara på att kvantiteten är så liten. Kursmål ett och två är så sällsynta i majoriteten av analysenheterna/läroböckerna att det kan vara svårt att verkligen få något ut av dem. Givetvis kommer det slutgiltiga ansvaret att ligga på lärarna själva att både nyttja materialet på ett bra sätt, trots allt kan också frånvaro av något i en lärobok också vara grundande till en god undervisning och effektiv diskussion om eventuella anledningar till att just detta stoff specifikt inte finns med i läroboken.

⁴⁹ Holmén, s. 51, s. 56-57

Utfall i förhållande till hypotesen

Hypotesen föreslog två möjliga utfall av resultatet. Antingen att marknaden klarade av att producera läroböcker i förhållande till kursplanens mål, den andra hypotesen menade att marknaden inte skulle klara att överföra kursmålen till läroböckerna. För att kontrollera detta så måste man granska alla kursmål för studien, faller ett mål utanför så har hypotesen om glappet mellan kursmål och dess intentioner och marknaden gått segrande ur striden.

Kursmål ett innebär att eleverna ska ges möjlighet att känna till grundläggande fakta om mänskliga rättigheter och skyldigheter.⁵⁰ Mål två innebär att kunna reflektera över människors villkor och hur dessa skiftar utifrån kön och social och kulturell bakgrund. Detta ställs mot de mål som faktiskt förekom. I detta fall mål tre som innebär att lära eleverna värdegrunden, fyra som handlar om att förstå och lära sig om det svenska styrelsesättets uppbyggnad och det svenska rättssystemet med dess värderingar. Mål fem handlar om att ha kunskaper om internationella relationer och samarbeten i ett globalt perspektiv. Det sista målet är mål sex och det innebär att ha kännedom om det ekonomiska systemet och dess olika nivåer. Målen om FN och kön/social och kulturell bakgrund vad de som blev sämst fördelade av målen. Detta utfall visar på att hypotes två fann bifall från studien. Det finns alltså ett glapp mellan läroböcker och kursmål när dessa ska produceras av marknaden utan raka styrmedel. Då är det värt att poängtera att det finns en speciell likhet mellan vilket innehåll som oftast förekommer, de hårdare vetenskaperna, statsvetenskap och ekonomi. Emedan sociologi och folkrätt har fått stå tillbaka. Detta skulle kunna vara ett uttryck för vilka personer som skriver läroböckerna. Men å andra sidan så är ofta materialet av den karaktär att det återanvänts sedan tidigare äldre böcker och det ger automatiskt att en stor del av materialet ”redan har sin plats” när nyare avsnitt läggs till. Man kan här se att mål som rimligen funnits med som en del av innehållsstoffet i läroböckerna i en längre tid, alltså de statsvetenskapliga och ekonomiska målen också har mest utrymme. När det börjar handla om mänskliga rättigheter, FN, kön och social och kulturell bakgrund som är förhållandevis nya områden för vetenskapen så blir det lite mera skral. Detta skulle kunna bero på att de fogats till en

⁵⁰ Kursplan i samhällskunskap för grundskolans senare år 2000-07 SKOLFS: 2000:135

redan existerande textmassa och därför inte heller uppnår samma deltagande i läroböckerna. Att denna redan existerar skulle i så fall kunna bero på att läroboksmaterial som anses väl vedertaget ofta kopieras och återupprepas från äldre upplagor och därför blir som en följetång genom åren i läroböckerna.

Slutsatser

I detta avsnitt konkretiseras de slutsatser som kunnat dras utifrån undersökningen.

Frågeställningen för uppsatsen var hur stort utrymme de olika kursmålen fick i läroböckerna för samhällskunskap i grundskolans senare del. Utrymmet är i de flesta läroböckerna i undersökningen stort, mellan 60 % och 120 %, detta då kursmålen kan tangera varandra. Går man ner på specifik kursmålsnivå så kan man urskilja att mål om FN och om mänskliga rättigheter och skyldigheter och mål om kön, social och kulturell bakgrund har fått stå tillbaka i de flesta läroböckerna med undantag för Mänskliga rättigheter i läroboken Punkt SO.

Det mer långtgående syftet var att utröna hur väl marknaden implementerat det politiska dokumentet kursplanen i läroböckerna för samhällskunskap. Detta gör marknaden väl, när det gäller kursmålen för skolans värdegrund, det svenska styrelseskicket och rättssystemet, internationella relationer och ekonomins olika nivåer och funktioner. Kursmålen angående mänskliga rättigheter och skyldigheter och påverkan av kön, social och kulturell bakgrund har å sin sida fått avsevärt mindre utrymme. Detta gör att man kan säga att marknaden inte sköter sitt uppdrag helt upp till förväntan även om man är på god väg.

Hypotes nummer två: att det finns ett glapp mellan läroböcker och kursplan och där med skolverkets intentioner, fick stöd då snedfördelningen mellan målen var så pass stor som den visade sig vara. En rimlig konsekvens av detta är att kika närmare på läromedelsproducenter t.ex. och deras sätt att producera läroböcker. Lärare i samhällskunskap för senare år kan därför dra slutsatsen att läroboken bör kompletteras med andra läromedel för att få en så varierad undervisning att alla kursmål ska få sitt

rättmätiga utrymme. Dessutom så är detta i sig ett eget kursmål som föll utanför undersökningen. Eventuellt kan också politiker börja fundera på någon form av förändring som kan göra att överföringen mellan kursplanen till läroböckerna fungerar bättre, eventuellt skulle detta kunna lösas med någon form av läromedelsgranskning.

Konsekvenser för lärargärningen

Den mest övergripande konsekvensen för lärargärningen är den att tidigare påvisat förtroende för läroböckernas överensstämmelse med läroplan och kursmål bör tas med en nypa salt. Visserligen förekommer alla kursmål i alla läroböcker, men variationen är så stor att det ofta är så lite av framförallt mänskliga rättigheter och kön, social och kulturell bakgrund i läroböckerna att lärare borde se sig om efter alternativ vid undervisning om dessa kursmål. Läroböckerna är trots allt ingen garanti för att man som lärare ”får med allt”. Trots detta så borde detta resultat inte få allt för stora implikationer för samhällskunskapslärarna. Tidigare forskning har visat på att fortfarande en stor del av dem faktiskt varierar sin undervisning med andra material och vår stora förhoppning får därför ligga i att de i sin professionella inställning till undervisningen och sina stora ämneskunskaper också har lyckats med konsten att välja andra läromedel som också har kvaliteter där läroböckerna riskerar att visa sig vara bristfälliga. Kontentan blir att det är upp till den kompetente pedagogen att anpassa undervisningen för var givet mål för var given klass och dess kontext.

Sammanfattning

Till att börja med så identifieras ett forskningsproblem i relationen mellan politikens intentioner med kursmål kontra den faktiska implementeringen av dessa i läroböcker av marknaden. Dessutom visar detta forskningsproblem också på att det kan finnas ett intresse för lärarprofessionen att veta hur innehållet av kursmål i läroböckerna ser ut.

I teoriavsnittet så utforskas den tidigare forskningen i form av andra läroboksstudier och där kommer man fram till att tidigare studier i huvudsak har letat efter specifika begrepp och fenomen i en kvalitativ textanalytisk studie. Detta får som konsekvens att det finns ett behov av att också mäta den totala förekomsten av kursmål och detta genom en

kvantitativ studie. Dessutom så blir det fråga om en teoriprovande studie då en dikotomi av hypoteser uppställts mot varandra. Den ena menar att läroböckerna överensstämmer med kursplansmålen och den andra att läroböckerna inte gör det.

Forskningsytet preciseras som en intention att utröna kursplanemålsförekomsten i läroböcker för samhällskunskap i grundskolans senare år. Den mer specifika frågeställningen blir då: Hur stor förekomst av de olika kursmålen från kursplanen i samhällskunskap finns i läroböcker skrivna för grundskolans senare år i samhällskunskap?

Metoden är en kvantitativ innehållsanalys. Detta för att räkna efter hur ofta och i vilken utsträckning kursmålen återfinns i läroböckerna. Urvalet är gjort efter principen, senast utgåva med korrigering för vanligt förekommande i grundskolans senare åldrar. Dessutom så har en bakgrund för hur empirin förelagts.

Resultatet i sin tur visar på att det finns en variation i förekomsten av olika kursmål. Kursmål som handlar om FN, mänskliga rättigheter och skyldigheter och kursmålet om att förstå människors olika förutsättningar i relation till deras kön, sociala och kulturella bakgrund får stå tillbaka mot mera klassiska kursmål så som att eleverna ska känna till värdegrunden och känna till internationella förhållanden och samarbeten i ett globalt perspektiv eller ekonomin på dess olika abstraktionsnivåer.

Vid en analys av resultatet framkommer flera intressanta vinklar på vad dessa resultat kan innebära och en av dessa är t.ex. att politiker eventuellt får fundera lite extra på om en ändring i ett kursmål är nog om intentionen är att införa något nytt ämne på dagordningen i skolan. För lärarkåren så handlar det snarare om att vara medveten om läroböckernas natur och att veta vilka deras styrkor är och vilka deras svagheter är så att man kan uppnå det kursmål som inte användes i studien, nämligen att kunna använda och hantera flera olika kunskapskällor genom att variera läromedlen.

Slutsatsen blir till slut att en del kursmål är mer vanliga än andra, detta skulle kunna bero på t.ex. vilka personer som skriver läroböckerna. Eventuellt skulle en ny läroboksgranskning kunna stävja detta problem av överföringen av intentionerna i kursplanen till läroböckerna. Dessutom så får hypotes nummer två: om att läroböckerna har ett glapp mellan intentionen från skolverket och dess läroplaner och den faktiska förekomsten av kursmålen i läroböckerna stöd. För lärarna är konsekvensen enkel, för att uppnå hög kursmålsuppfyllnad så tvingas man med befintliga läroböcker variera sig för att finna lämpliga mängder material för att uppnå alla målen likvärdigt.

Litteraturförteckning

Empiri:

- Andersson, Göran, Samhällskunskap – Punkt SO del 1, Gleerups utbildning AB (2002), s. 154
- Andersson, Göran, Samhällskunskap – Punkt SO del 2, Gleerups utbildning AB (2003), s. 172
- Andersson, Göran, Samhällskunskap – Punkt SO del 3, Gleerups utbildning AB (2004), s. 176
- Andersson, Ulla, Ewert Per, Hedengren, Uriel, Samhälle – Ämnesboken, SO*S serien, andra upplagan, Liber AB (2008), s. 395
- Bjessmo, Lars Erik, Fowelin, Peter, Isaksson, David, Johnson, Anders, Nohagen, Lars, SO Direkt – Ämnesboken, Malmö Bonnier Utbildning, (2005), s. 470
- Wergel, Karin, Samhälle idag – Elevbok – Årskurs 9, Stockholm : Natur & kultur, serie SOL 3000 (2008), s. 129
- Wergel, Karin, Samhälle idag – Elevbok – Årskurs 8, Stockholm : Natur & kultur, serie SOL 3000 (2006), s. 93
- Wergel, Karin, Samhälle – Elevbok – Årskurs 7, Stockholm : Natur & kultur, serie SOL 3000 (2005), s. 93

Referenslitteratur:

- Bergström, Göran & Boréus Kristina *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys, andra upplagan*. Lund: Studentlitteratur.(2005), 461 s.
- Bronäs, Agneta, Demokratins ansikte – En jämförande studie av tyska och svenska samhällskunskapsböcker för gymnasiet, HLS Förlag (2000), s. 281, ISBN: 91-7656-481-9
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud. 2007. *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Tredje upplagan Stockholm: Norstedts Juridik., s 462

-
- Holmén, Janne, *Den politiska läroboken – Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget*, Uppsala universitet, Uppsala (2006), s. 383, ISBN: 91-554-6496-3
 - Långström, Sture, *Författarröst och lärobokstradition. ”en historiedidaktisk studie”* Umeå (1997),
 - Rothstein, Bo (red), Alhbäck, Shirin, *Politik som organisation – förvaltningspolitikens grundproblem*, Angered (2001) tredje upplagan, SNS förlag. s. 324

Statliga utredningar:

- SOU 2003:15 – Läromedel – Specifikt, Stockholm Edita Nordstedts Tryckeri AB (2003), s. 280, ISBN: 91-38-21951-4

Skolverket - *Läromedlens roll i undervisningen- Grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap* (2006). Stockholm, s. 180, ISNN: 1103-2421

Internetreferenser:

Uttalande av Jan Björklund i artikel från 25 Maj 2009:

<http://www.sweden.gov.se/sb/d/9540/a/127380> kl 08:25 den 30 november 2009

Statliga styrmedel för skolan:

Kursplan för samhällskunskap i grundskolans senare år, 2000-07 SKOLFS: 2000:135:

<http://www.skolverket.se/sb/d/2386/a/16138/func/kursplan/id/3887/titleId/SH1010%20-%20Samh%E4llskunskap> den 8 december 2009 kl 11:13

Bilagor

Bilaga 1 - Kodbok år 9 i grundskolan

Texten ska grundligen läsas för att utröna om någon av följande punkter förekommer.

- A. 1) Textmassa som ger kännedom om mänskliga rättigheter och skyldigheter
- B. 2) Text som ger elever möjlighet att träna sin reflektionsförmåga över människors villkor och hur dessa skiftar utifrån kön och social och kulturell bakgrund
- C. 3) Text som tränar/visar förståelse för de grundläggande demokratiska värden som vårt samhälle vilar på. (värdegrunden)
- D. 3) Text som tränar/visar på ett demokratiskt arbets- och beslutssätt.
- E. 4) Text som tränar/visar grundläggande kunskaper om det svenska styrelsesättets framväxt och samhällssystemets uppbyggnad.
- F. 4) Text som tränar/visar innebörden i det grundläggande norm och rättssystemet.
- G. 5) Text som tränar/visar kunskaper om internationella förhållanden.
- H. 5) Text som tränar/visar hur man diskuterar och förstår relationer och samarbeten i ett globalt perspektiv.
- I. 6) Text som tränar/ger kännedom om samhällsekonomi, hushållsekonomi och privatekonomi.
- J. 6) Text som tränar/ger förmåga att diskutera möjliga vägar som leder mot ett hållbart samhälle såväl lokalt som globalt.

Bilaga 2 – Analysschema med resultat

					Analys- schema							
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J		
	6	4	1	0	4	2	4	1	1	1	24	Från en mening till...
SO*S	4	15	14	8	17	5	30	3	6	0	102	Ett stycke till...
	0	0	2	1	2	1	4	2	3	1	16	Ett kapitel
	0	1	2	0	2	0	3	1	6	1	16	Från en mening till...
SOL	2	2	4	0	0	0	0	1	5	1	15	Ett stycke till...
	0	1	3	3	5	1	4	1	2	1	21	Ett kapitel
	2	1	1	2	2	2	5	2	4	1	22	Från en mening till...
SO-D	4	7	9	5	6	0	5	7	5	3	51	Ett stycke till...
	0	0	1	0	2	1	1	0	4	1	10	Ett kapitel
	3	3	4	1	4	1	6	0	1	1	24	Från en mening till...
Punkt SO	3	7	4	3	4	3	5	1	3	2	35	Ett stycke till...
	1	0	1	1	1	1	1	1	3	0	10	Ett kapitel

Bilaga 3 – Kursmål som ska ha uppnåtts vid slutet av år 9

Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret

Eleven skall

- känna till grundläggande mänskliga rättigheter och skyldigheter,
- kunna reflektera över människors villkor och hur dessa skiftar utifrån kön och social och kulturell bakgrund,
- förstå de gemensamma och grundläggande demokratiska värden som vårt samhälle vilar på samt kunna tillämpa ett demokratiskt arbets- och beslutssätt,
- ha grundläggande kunskaper om det svenska styrelsesättets framväxt och samhällssystemets uppbyggnad samt förstå innebörden av det grundläggande norm- och rättssystemet i Sverige,
- ha kunskaper om internationella förhållanden samt kunna diskutera relationer och samarbete i ett globalt perspektiv,
- ha kännedom om samhällsekonomi, hushållsekonomi och privatekonomi och kunna diskutera möjliga vägar som leder mot ett hållbart samhälle såväl lokalt som globalt,
- kunna använda olika kunskapskällor samt kunna sammanställa, bearbeta, granska och värdera uppgifter och åsikter från olika källor och opinionsbildare samt redovisa resultatet.

Bilaga 4 - Reliabilitetstestet

	Parallell kontroll									
	Orginal/Kontroll									
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Punkt SO 1	3 vs. 3	4 vs. 3	4 vs. 3	1 vs. 0	0 vs. 0	6 vs. 4	8 vs. 6	1 vs. 0	4 vs. 3	0 vs. 0
Orginal	22									
Kontroll	31		Orginalet uppnår endast 70,9% av observationerna som fanns vid kontroll av oberoende person.							